

Прегледни рад

UDC: 312(497.11)
DOI: 10.2298/IJGI1102011V

НОМЕНКЛАТУРА СТАТИСТИЧКИХ ТЕРИТОРИЈАЛНИХ ЈЕДИНИЦА: МОГУЋНОСТ ПРИМЕНЕ У СРБИЈИ

*Дарко Вуковић*¹, *Ана Јовановић**, *Небојша Закић**, *Светлана Вукотић**
*Факултет за предузетнички бизнис, Београд

Примљено 22 маја 2011; рецензирано 7 јуна 2011; прихваћено 8 јула 2011

Апстракт: NUTS класификација територијалних јединица представља оквир за представљање стандардизованих статистичких података географских подручја у целој Европској унији (ЕУ). Основна сврха NUTS класификације географских области јесте да се обезбеди оквир за прикупљање и објављивање стандардизованих статистичких информација, које се могу употребити и за анализу, али и као оквир за Европску политичку иницијативу. Према NUTS класификацији географски простори деле се хијерархијски према различитим нивоима: NUTS 1 је највећа територијална јединица, која обухвата територијални скуп од 3 до 7 милиона становника. NUTS 2 има опсег од 800 хиљада до 3 милиона становника и NUTS 3 има опсег од 150 до 800 хиљада становника. Србија своје регионе класификује према NUTS 2 класификацији, јер за овакву класификацију постоји адекватна институционална подршка. NUTS 1 и NUTS 3 класификације су мање примењиве у Србији због неодговарајуће институционалне подршке, одсуства политичке воље или високих трошкова регионализације.

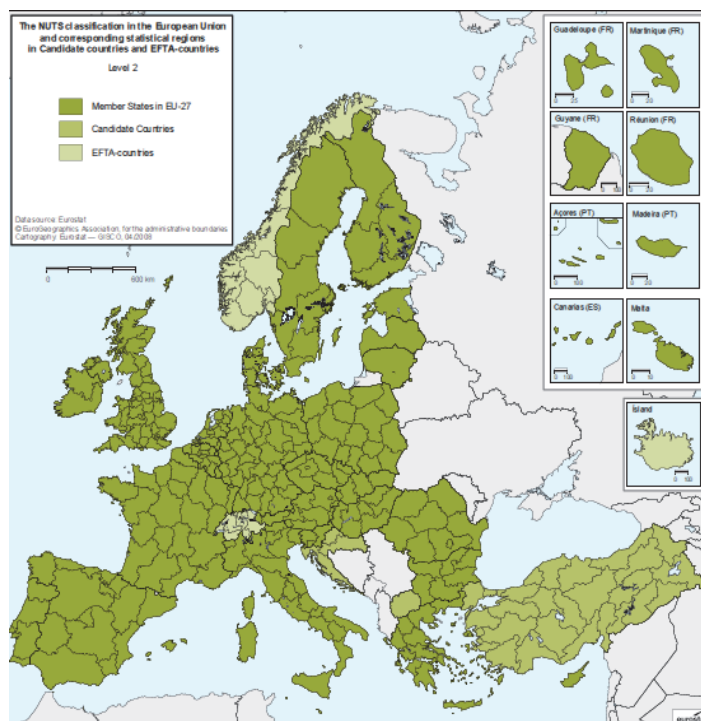
Кључне речи: NUTS, региони, окрузи, Србија.

Увод

Иако регионализација у низу европских земаља има дугу традицију (посебно у земљама које су настале уједињењем историјских покрајина и краљевина – као што су то Италија, Шпанија или Немачка), проблематика регионализације највише је актуелизована увођењем Номенклатуре територијалних статистичких јединица - NUTS (eng. *Nomenclature of territorial units for statistics*. или franc. *Nomenclature des unités territoriales statistiques*) која класификује географске области и обезбеђује оквир за прикупљање и објављивање стандардизованих статистичких информација, које се могу употребити и за анализу, али и као оквир за Европску политичку иницијативу (Зарић & Вуковић, 2010). Регионална

¹ Кореспонденција са: vdarko@hotmail.rs

проблематика постаје предмет научних и политичких интереса током 1980-их, иако су се поједини аутори бавили овом проблематиком и у неким ранијим периодима (Friedmann & Alonso, 1964), и има веома важну улогу у међународним економским дебатама у последњој деценији (Brakman & Garretsen, 2003; Boschma, 2004; Kitson, Martin & Tyler, 2008; Porter, 2003). Истовремено је растао научни значај економске географије која има важну улогу у процесу регионализације (Krugman, 1991a; Krugman, 1991b; Vuković & Li, 2010), и која од 1980-их добија интердисциплинарни приступ користећи друштвено-економске, културне и политичке науке (Boschma & Frenken, 2005).

Слика 1. NUTS класификација у Европској Унији, земљама кандидатима и ЕФТА земљама. (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

Према примеру Eurostat-а (Европски завод за статистику), региони којима је потребна одређена помоћ у оквиру структурних фондова ЕУ неће бити изабрани *ad hoc*, али ће кореспондирати одређеним регионима у NUTS хијерархији (Commission of the European communities, 2007c). Важно је још напоменути да се ова класификација не заснива на усвајању

територијалних јединица из политичког и административног система (као што су локалне управне области), него аналитички-изведене јединице или јединице које имају само један тип економске активности. Из овог произилази управо негативна страна ове класификације, а то је да могу постојати значајне варијације између величине и природе NUTS области на истом нивоу, како унутар, тако и између земаља.

NUTS класификација територијалних јединица представља покушај да се представе стандардизовани статистички подаци географских подручја у целој Европској унији (ЕУ). То није практичан предлог за сваку земљу у оквиру ЕУ да одбаци своје локално прихватљиве територијалне јединице, које могу да имају дубоке историјске корене и да суштински намеће организацију локалних власти у корист једне централизовано-наметнуте географске хијерархије. NUTS приступ класификује територијалне јединице које користе поједине земље у низ нивоа, од којих сваки обезбеђује широк степен упоредивости широм ЕУ. (Commission of the European communities, 2007c).

Према NUTS класификацији географски простори деле се хијерархијски према различитим нивоима: NUTS 1 је највећа територијална јединица, која обухвата територијални скуп од 3 до 7 милиона становника. NUTS 2 има опсег од 800 хиљада до 3 милиона становника и NUTS 3 има опсег од 150 до 800 хиљада становника. Осим ове класификације, NUTS хијерархија територијалних јединица обухвата и локалне административне јединице – LAU (Local Administrative Units) које се могу класификовати као још два NUTS нивоа: NUTS 4 и NUTS 5, али ова класификација није значајна (примењена) за све чланице ЕУ. NUTS 4 (LAU 1) ниво дефинише се само за следеће земље: Бугарска, Кипар, Чешка Република, Естонија, Финска, Грчка, Мађарска, Ирска, Летонија, Литванија, Луксембург, Малта, Пољска, Португал, Словенија, Словачка и Велика Британија. NUTS 5 (LAU 2) састоји се од око 120 000 општина, еквивалентно за 27 земаља чланица ЕУ (од 2007. године).

Табела 1. NUTS региони

NUTS	Највећи број становника	Најмањи број становника
NUTS 1	3.000.000	7.000.000
NUTS 2	800.000	3.000.000
NUTS 3	150.000	800.000

Извор података: Eurostat, 2007

NUTS постоји више од 30 година са циљем да се обезбеди један униформни преглед територијалних јединица за сврху регионалне статистике за Европску унију, као и за друштвено-економске анализе региона и успостављања оквира регионалне политике Заједнице. Ова класификација користи се од стране Заједнице још од 1988. године, али је усвојена тек 2003. након трогодишње припреме (Eurostat, 2007).

Класификација територијалних јединица за статистику усвојена је 26. маја 2003. према члану 8 Уредбе (ЕЦ) бр. 1059/2003 Европског Парламента и Савета (Commission of the European communities, 2007с). Према последњој верзији, NUTS (2006) класификација дели територију Европске Уније и њених 27 држава чланица на 97 NUTS 1 региона, 271 NUTS 2 региона и 1303 NUTS 3 региона. NUTS је на основу Уредбе 1059/2003 о успостављању заједничке класификације територијалних јединица за статистику, одобрена у 2003. и допуњена 2006. години Уредбом 105/2007.

Према Eustat-у (2007), NUTS номенклатура базира се према следећим принципима:

- NUTS се залаже за институционално дефинисање региона. Према овом принципу, регион се може дефинисати као нормативни или аналитички. Нормативни региони су одраз политичке воље, док су аналитички или функционални региони дефинисани у складу са аналитичким захтевима (користе географске или друштвено-економске критеријуме).
- NUTS се залаже за подручја општег карактера. Територијалне јединице са специфичним делатностима (пољопривреда, индустрија, итд.) управо се идентификују овим принципом.
- Хијерахијска структура NUTS номенклатуре базирана је на три нивоа: NUTS 1, NUTS 2 и NUTS 3 (видети Табелу 1).

Правно-историјски оквир

Функционисање унутрашњег тржишта ЕУ захтева успостављање статистичких стандарда на основу којих се врши прикупљање, пренос и објављивање статистичких података, како на националном, тако и на нивоу ЕУ. У том смислу, управо су захтеви за упоредивим подацима довели до хармонизације и класификације статистичких стандарда у веома различитим областима од значаја за функционисање унутрашњег тржишта ЕУ.

Номенклатура статистичких територијалних јединица: могућност примене у Србији

Табела 2. Региони земаља ЕУ према NUTS1, NUTS2 и NUTS3 класификацији.

Земља	NUTS 1		NUTS 2		NUTS 3	
BE	Geweste/ Régions	3	Provincies/ Provinces	11	Arrondissements/ Arrondissements	44
BG	Rajoni	2	Rajoni za planirane	6	Oblasti	28
CZ	Území	1	Oblasti	8	Kraje	14
DK	-	1	Regioner	5	Landsdeler	11
DE	Länder	16	Regierungsbezirke	39	Kreise	429
EE	-	1	-	1	Groups of Maakond	5
IE	-	1	Regions	2	Regional Authority Regions	8
GR	Groups of development regions	4	Periferies	13	Nomoi	51
ES	Agrupacion de comunidades Autonomas	7	Comunidades y ciudades Autonomas	19	Provincias + islas + Ceuta, Melilla	59
FR	Z.E.A.T + DOM	9	Régions + DOM	26	Départements + DOM	100
IT	Gruppi di regioni	5	Regioni	21	Province	107
CY	-	1	-	1	-	1
LV	-	1	-	1	Reģioni	6
LT	-	1	-	1	Apskritis	10
LU	-	1	-	1	-	1
HU	Statistikai nagy- régiók	3	Tervezési-statiszti- kai régiók	7	Megyék + Buda- pest	20
MT	-	1	-	1	Gzejjer	2
NL	Landsdelen	4	Provincies	12	COROP regio's	40
AT	Gruppen von Bundesländern	3	Bundesländer	9	Gruppen von politischen Bezirken	35
PL	Regiony	6	Województwa	16	Podregiony	66
PT	Continente + Regioes auto- nomas	3	Comissaoes de Coordenação regional + Regioes autonomas	7	Grupos de Con- celhos	30
RO	Macroregiuni	4	Regiuni	8	Judet + Bucuresti	42
SI	-	1	Kohezijske regije	2	Statistične regije	12
SK	-	1	Oblasti	4	Kraje	8
FI	Manner-Suomi, Ahvenanmaa / Fasta Finland, Åland	2	Suuraluet / Storområden	5	Maakunnat / Landskap	20
SE	Grupper av riksområden	3	Riksområden	8	Län	21
UK:	Government Office Regions; Country	12	Counties (some grouped); Inner and Outer London; Groups of unitary authorities	37	Upper tier authorities or groups of lower tier authorities (unitary authorities or districts)	133
EU-25	-	91	-	257	-	1233
EU-27		97		271		1303

Извор података: Eurostat, 2010

Један од основних стубова Европског статистичког система су регионалне статистике. Класификацију NUTS, као хијерархијски уређен систем идентификације и класификације територијалних јединица у земљама

чланицама ЕУ, установио је Европски завод за статистику у Луксембургу (Eurostat) почетком седамдесетих година прошлог века, у сарадњи са националним институцијама за статистику. Овим, јединственим и кохерентним системом, а за потребе регионалних статистика, извршена је територијална подела држава-чланица ЕУ. Током наредне три деценије, примена, измене и допуне Класификације, вршене су серијом неформалних договора, „центлменским споразумима” између држава-чланица ЕУ и Eurostat-а. Процеси ширења европских интеграција и јачања њених функционалних надлежности захтевали су, међутим, прерастање ове Класификација у правно нормиран систем на нивоу ЕУ, као и успостављање јасних правила за будуће измене и допуне ове класификације.

У законодавству ЕУ појам NUTS се по први пут спомиње (али без појмовног одређења) у Уредби Савета (ЕЕЗ) бр.2052/88 од 24. јуна 1988. године о задацима структурних фондова, и то у делу у коме се дефинишу региони заостали у економском развоју (Commission of the European communities, 1988).

Правни основ нормирања заједничке Класификације територијалних јединица за статистику је чл.5. Уговора о оснивању ЕУ (*OJ C 191, 29.7.1992*), односно *принцип супсидијарности*, по коме „у областима које не спадају у њену искључиву надлежност, Заједница предузима мере, у складу са начелом супсидијарности, само ако и уколико се циљеви предвиђене акције не могу у потребној мери бити остварени од стране држава-чланица, односно могу успешније бити остварени од стране заједнице, имајући у виду величину и дејство предвиђене акције”.

С обзиром да хармонизација регионалних статистика управо представља циљ који се може успешније остварити од стране Заједнице, правно нормирање је, након вишегодишњих припрема, извршено је Уредбом Европског Парламента и Савета бр.1059/2003 од 26. маја 2003. године о успостављању заједничке класификације територијалних јединица за статистику (Commission of the European communities, 2003). Уредбом је замењена ранија Класификација коју је, у сарадњи са националним институцијама за статистику, установио Eurostat. Уредба, као секундарни извор права ЕУ, садржи опште правне норме с највишим степеном обавезности и директно је применљива у свим државама-чланицама ЕУ. Коментаришући актуелну праксу појединих држава чланица ЕУ да стварају своје национално законодавство у области регионалних класификација, Комисија ЕУ изричито инсистира на поштовању правне

норме о директној применљивости Уредбе и саветује да се овакво паралелно законодавство не усваја, с обзиром да непотребно компликује процедуру измена и допуна и може довести до неусаглашености националног с Комунитарним правом (Commission of the European communities, 2007b).

Правни значај Уредбе је вишеструк: пре свега, нормирана је заједничка класификација територијалних јединица у циљу прикупљања, састављања и публикавања хармонизованих регионалних статистичких података у ЕУ; утврђена је тростепена хијерархијска структура поделе и јединствене идентификације економских територија држава-чланица ЕУ (NUTS 1, NUTS 2 и NUTS 3); државама-чланицама ЕУ дата је могућност установљења и нижих, детаљнијих хијерархијских нивоа територијалних јединица даљом поделом NUTS 3 нивоа; утврђени су нормативни и аналитички критеријуми класификације; нормиран је поступак измена и допуна класификације. Уредбом је обухваћено тадашњих 15 држава-чланица ЕУ.

Наставак процеса европских интеграција захтевао је и правно нормирање класификације територијалних јединица новопримљених држава-чланица ЕУ. Уредбом Европског Парламента и Савета бр.1888/2005 од 26. октобра 2005. године извршене су одговарајуће измене и допуне Уредбе из 2003. године у односу на десет новопримљених држава које су приступиле Европској унији 1. маја 2004. године (Commission of the European communities, 2005). Одговарајућа уредба за Бугарску и Румунију, које су приступиле Европској унији 1. јануара 2007. године, још увек није донета. Уредбом бр.105/2007 од 1. фебруара 2007. године измењени су и допуњени анекси Уредбе бр.1059/2003 и у јединственом анексу приказане територијалне јединице за статистику 25 држава чланица ЕУ (Commission of the European communities, 2007a).

У циљу примене Уредбе бр.1059/2003, Комисија ЕУ је 8. јануара 2008. године донела Уредбу бр.11/2008 (Commission of the European communities, 2008). Ова, имплементирајућа Уредба, прописује обавезу држава-чланица ЕУ да Комисији ЕУ достављају временске серије података који се односе на територијалне јединице NUTS 2 и NUTS 3, у њиховом саставу. Области на које се односе статистички извештаји (нпр. пољопривреда, демографија, регионални рачуни, рачуни домаћинства, образовање, итд.), као и почетна година за коју се примењује ова Уредба, специфицирани су Анексом.

Методолошка проблематика

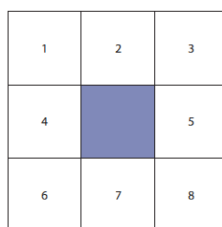
Коришћење текуће OECD методологије за класификацију NUTS 3 региона у ЕУ ствара две врсте проблема који отежавају територијалну упоредивост у оквиру ЕУ. Први проблем се односи на велике варијације у области локалне административне јединице нивоа 2 (LAU 2). Друга дисторзија је због велике варијације у површини NUTS 3 региона и пракса да се у неким земљама раздвоји (мали) центар града из околних региона (Eurostat, 2010).

Према OECD методологији, постоје два основна корака у дефинисању типологије:

- дефинисање сеоске локалне административне јединице нивоа 2;
- класификацију региона на основу удела становништва у LAU 2, где се густина насељености испод 150 ст/ км² дефинише као рурална.

Према истој методологији, региони се могу дефинисати као претежно градски или претежно рурални, у зависности од процента становништва које живи у руралним локалним заједницама (Eurostat, 2010). Имајући ово у виду, OECD методологија класификује NUTS 3 регионе као:

- претежно урбаним (PU), ако удео становништва које живи у руралним LAU 2 је испод 15%;
- средњи (U), ако удео становништва које живи у руралним LAU 2 је између 15% и 50%;
- претежно руралне (PR), ако удео становништва које живи у руралним LAU 2 је већи од 50%.

Скица 2. Мрежа суседних ћелија (Eurostat, 2010)

Према новој OECD методологији, да би се решио овај проблем, претпоставља се да густина насељености од 300 ст/км², примењује се на мрежу ћелија величине од 1 км² и минимална величина територије мора обухватати 5000 становника. Ова препорука OECD методологије постаће стандард и лако може бити примењена у земљама ван ЕУ. Такође, овај приступ омогућава уравнотежену расподелу становништва (Скица 2).

Могућност примене NUTS-а у Србији

Према NUTS 1 класификацији, у Србији је могућа регионална подела на теоретском нивоу. С обзиром да NUTS 1 класификација подразумева територије величине од 3 до 7 милиона становника, Србија би се могла само теоретски поделити на два региона: Северну и Јужну Србију. Северна Србија би обухватала Војводину и Београд, док би Јужна Србија обухватала Шумадију и Западну Србију, Јужну и Источну Србију, као и Косово и Метохију (Табела 3).

Табела 3. Региони у Републици Србији према NUTS 1 класификацији

Регион	Област (округ)	Површина km ²	Број насеља	Становништво
Северна Србија	Град Београд	3205	157	1630582
	Севернобачки	1784	45	192118
	Средњобанатски	3256	55	193067
	Севернобанатски	2336	50	153708
	Јужнобанатски	4282	94	300874
	Западнобачки	2420	37	195573
	Јужнобачки	4022	77	607282
	Сремски	3487	109	325734
Јужна Србија	Златиборски	6148	438	296858
	Колубарски	2466	218	180293
	Мачвански	3275	228	310839
	Моравички	3036	206	215422
	Поморавски	2616	191	216186
	Расински	2660	296	244241
	Рашки	3914	359	299155
	Шумадијски	2368	175	289496
	Борски	3505	90	132464
	Браничевски	3855	189	189556
	Зајечарски	3600	173	124423
	Јабланички	2770	336	227116
	Нишавски	2723	282	374017
	Пиротски	2763	214	95861
	Подунавски	1223	59	203118
	Пчињски	3526	363	228254
Топлички	2230	267	94570	
Косовски	3117	393	/	
Косовско-митровачки	2050	335	/	
Косовско-поморавски	1412	184	/	
Пећки	2450	317	/	
Призренски	1910	220	/	

Извор података: Републички завод за статистику и Републички геодетски завод (стање 31.12.2009 осим за Косово и Метохију за које је стање 31.12.1998)

Оваква теоретска регионализација могла би само да испуни нормативни приступ институционалног дефинисања региона, према принципима Eustat-а, уз претпоставку да постоји политичка воља за овај приступ (што је сада мало вероватно). Са друге стране, што је много реалније, функционални принцип се тешко може испунити због аналитичких захтева друштвено-економских критеријума. Имајући у виду ова ограничења, можемо претпоставити да је NUTS 1 класификација региона у Србији непримењива за тренутни институционални оквир. Такође, можемо нагласити да се и сама Србија не може дефинисати као NUTS 1 регион, јер прелази границу од 7 милиона становника, а не поседује територију у оквиру својих граница која се може препознати (са историјског или друштвено-економског критеријума) као један од европских региона (за разлику од неких држава у Европи које испуњавају овај критеријум, на пример: Чешка, Данска, Ирска, Кипар, Литванија, Летонија, Луксембург, Малта, Словенија и Словачка).

NUTS 2 класификација обухвата територију од 800 000 до 3 милиона становника и представља формалну поделу региона у Србији. Према званичној регионалној подели, Србија се састоји од 5 NUTS 2 региона: Београд; Војводина; Шумадија и Западна Србија; Јужна и Источна Србија; Косово и Метохија. Многи аутори и јавност презентују своје моделе регионализације Србије, узимајући у обзир бројне критеријуме (факторе) специфичне представљеним моделима. Иако не постоји слагање око броја региона у Србији и који окрузи треба да их чине, постоји генерални став да региони у Србији буду одређени према NUTS 2 класификацији.

Табела 4. Региони у Републици Србији према NUTS 2 класификацији

Регион	Површина km ²	Број насеља	Становништво
Београд	3205	157	1630582
Војводина	21587	467	1968356
Шумадија и Западна Србија	26483	2111	2052490
Јужна и Источна Србија	26195	1973	1669379
Косово и Метохија	10939	1449	/

Извор података: Републички завод за статистику и Републички геодетски завод (стање 31.12.2009 осим за Косово и Метохију за које је стање 31.12.1998)

Да ли ће територија Србије бити подељена у пет или седам NUTS 2 региона у будућности? Да ли ће статистички региони, односно еврорегиони у Србији имати административну територију? Када ће региони стећи правни субјективитет? Према Зарићу и Вуковићу (2010) ово су само нека од питања која заокупљају значајну медијску пажњу у Србији. У расправу се укључује и научна мисао. Сматрајући неопходним процес регионализације са становишта адекватнијег развоја и ефикаснијег

управљања, ови аутори (Зарић & Вуковић, 2010) указују на могућности развоја конкурентности међу регионима, те креирања регионалних форми пословног окружења што ће бити повољније са становишта одвијања пословних активности.

Табела 5. Области (окрузи) у Републици Србији према NUTS 3 класификацији

Област (округ)	Површина km ²	Број насеља	Становништво
Град Београд	3205	157	1630582
Севернобачки	1784	45	192118
Средњобанатски	3256	55	193067
Севернобанатски	2336	50	153708
Јужнобанатски	4282	94	300874
Западнобачки	2420	37	195573
Јужнобачки	4022	77	607282
Сремски	3487	109	325734
Златиборски	6148	438	296858
Колубарски	2466	218	180293
Мачвански	3275	228	310839
Моравички	3036	206	215422
Поморавски	2616	191	216186
Расинско-Топлички	4890	563	338811
Рашки	3914	359	299155
Шумадијски	2368	175	289496
Борско-Зајечарски	7105	273	256887
Браничевски	3855	189	189556
Нишавски	2723	282	374017
Пиротско-Јабланички	5533	550	322977
Подунавски	1223	59	203118
Пчињски	3526	363	228254
Косовски	3117	393	/
Косовско-митровачки	2050	335	/
Косовско-поморавски	1412	184	/
Пећки	2450	317	/
Призренски	1910	220	/

Извор података: Републички завод за статистику и Републички геодетски завод (стање 31.12.2009 осим за Косово и Метохију за које је стање 31.12.1998)

Према NUTS 3 класификацији, региони подразумевају територију величине од 150 000 до 800 000 становника. Већина округа у Србији налази се близу доње границе становништва NUTS 3 класификације и може задовољити ове услове, осим Борског, Зајечарског, Пиротског и Топличког округа. Због тога, ови окрузи у оквиру NUTS 3 класификације морају бити представљени као: Борско-Зајечарски, Пиротско-Јабланички и Расинско-Топлички, имајући у виду територијални распоред ових округа. Осим тога, претходна четири округа одговарају LAU 1 класификацији иако територијално обухватају исту или чак већу површину у односу на неке друге округе који задовољавају NUTS 3 критеријуме (Табела 5).

Закључак

Постојећи институционални оквир у Србији, за дате географске, демографске, друштвено-економске и политичке услове, одговара највише регионима NUTS 2 категорије. Оваква класификација највише задовољава принципе Европске статистике (Eurostat, 2007) и изражава вољу већине аутора и јавности о различитим моделима регионализације Србије. Ипак, не постоји слагање колико ових NUTS 2 еврорегиона Србија треба да има. Вођени политичким, националним, економским или неким другим циљевима, јавност (од научно-стручне до политичке) истиче значај регионалне поделе управо према неким од ових циљева. Због тога се често спомиње Србија са 5, 6, 7 или чак више NUTS 2 региона. У односу на NUTS 2 класификацију, NUTS 1 и NUTS 3 класификације су мање примењиве: NUTS 1 због неодговарајуће институционалне подршке и одсуства политичке воље, NUTS 3 због високих трошкова регионализације и текућих проблема у висини јавних расхода које Србија има. Осим тога, многи суседни окрузи у Србији су слични по својим карактеристикама или не испуњавају NUTS 3 критеријум (Борски, Зајечарски, Пиротски и Топлички).

Имајући у виду напоре Србије да постане чланица ЕУ, али и да користи многе фондове и друге врсте помоћи ЕУ (почев од предприступних), значај примене NUTS класификације у Србији је велики. Занемарујући чак и економско-политичку подршку ЕУ, методологија Eurostat-а (Eurostat, 2010) представља добро решење у примени регионалне поделе Србије.

Захвалност

Рад је резултат пројекта 47007 који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Литература

- Brakman, S. & Garretsen, H. (2003). Rethinking the 'new' geographical economics. *Regional Studies*, 37(6–7), 637–648.
- Boschma, R. A. (2004). The competitiveness of regions from an evolutionary perspective. *Regional Studies*, 38(9), 1001–1014.
- Boschma, R. A. & Frenken, K. (2005). Why is economic geography not an evolutionary science? Towards an evolutionary economic geography. *Journal of Economic Geography*, 6(3), 273–302.
- Влада Републике Србије. (2008). *Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године*. Службени гласник РС, бр. 55/05 и 71/05 – исправка.
- Вуковић, Д. (2009). Ниска конкурентност неразвијених подручја: Уско грло Србије. *Зборник радова Географског института "Јован Цвијић" САНУ*, 59(2), 189–204
- Vuković, D. & Li, W. (2010). Regional Competitiveness: The Case of Western China. *Journal of Geographical Institute "Jovan Cvijić", SASA*, 60(1), 107–124.
- Зарић, С. & Вуковић, Д. (2010). "Регионална конкурентност као фактор одлучивања инвеститора", Зборник радова са научног скупа „Институционалне промене као детерминанта привредног развоја србије у 2010. години“, Економски факултет, Универзитет у Крагујевцу.
- Zarić, S. (2009). How the Regional Competitiveness could be measured? (Lessons from the SVILOPIM INTERREG project), *National and regional economics VII, Kosice*, pp 1025–1033. Доступно на веб адреси: <http://svilopimserbia.com/download/doc-1.pdf>
- Eurostat (2007). *Regions in the European Union. Nomenclature of territorial units for statistics*. Brussel: European Commission.
- Eurostat. (2010). *Eurostat regional yearbook 2010*, Eurostat statistical books. European Commission, Brussel. Retrieved from http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/publications/regional_yearbook/previous_editions_sub
- Kitson, M., Martin, R. & Tyler, P. (2008). The Regional Competitiveness Debate, Programme on regional innovation, *The Cambridge MIT Institute*.
- Krugman, P. (1991) (a). Increasing Returns and Economic Geography, *Journal of Political Economy*, vol. 99, no. 3, pp. 483–489.
- Krugman, P. (1991) (b). Geography and Trade, Cambridge, *MJT Press*. p. 9–13.
- Porter, M. (2003). The Economic Performance of Regions, *Regional Studies*, 37, 549 – 578.
- Републички завод за статистику. (2008). *Економска кретања у Републици Србији, Комплексно саопштење*. Београд: Републички завод за статистику.

- Републички завод за статистику. (2010). *Општине у Србији, 2010*. Београд: Републички завод за статистику.
- Републички завод за статистику. (2011). *Статистички календар Републике Србије, 2011*. Београд: Републички завод за статистику.
- Републички завод за развој. (2009). *Извештај о развоју Србије за 2008*. Београд: Републички завод за развој
- Устав Републике Србије. (2006). *Службени гласник РС*, бр. 98/06.
- Friedmann, J. & Alonso, W. (1964). Introduction. In J. Friedmann, W. Alonso (Eds.), *Regional development and planning* (pp. 1-13). Cambridge: MIT Press.
- Commission of the European communities (1988). *Council Regulation (EEC) No 2052/88 of 24 June 1988 on the tasks of the Structural Funds and their effectiveness and on coordination of their activities between themselves and with the operations of the European Investment Bank and the other existing financial instruments*. OJ L 185, 15.7.1988. Brussel.
- Commission of the European communities (2003). *Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS)*. OJ L 154, 21.6.2003. Brussel.
- Commission of the European communities (2005). *Regulation (EC) No 1888/2005 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 amending Regulation (EC) No 1059/2003* (OJ L 309, 25.11.2005). Brussel.
- Commission of the European communities (2007a). *Commission Regulation EC No 105/2007 amending the annexes to Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS)*. OJ L 39, 10.2.2007. Brussel.
- Commission of the European communities (2007b). *Report from the Commission to the European Parliament and the Council on implementation of the NUTS Regulation*. 4.6.2007 COM 287. Brussel.
- Commission of the European communities (2007c). *Report from the commission to the European Parliament and the Council, (on implementation of the NUTS Regulation - Regulation (EC) No 1059/2003)*. Brussel.
- Commission of the European communities (2008). *Commission Regulation EC No 11/2008 of 8 January 2008*. OJ L 5. Brussel.